

نقش صندوق جهانی بیمه محیط زیست
در توسعه پایدار

مؤلفان:

راضیه قربانی

دکتر علی بهر نصاب امیری

مجمع علمی و فرهنگی مجد

سرشناسه	: قربانی، راضیه،
عنوان و نام پدیدآور	: نقش صندوق جهانی بیمه محیط زیست در توسعه پایدار / مؤلفان راضیه قربانی، علی پورقصاب امیری.
مشخصات نشر	: تهران: مجد، ۱۳۹۵.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۷۳۶-۱
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: حقوق بین الملل محیط زیست
موضوع	: توسعه پایدار -- جنبه های زیست محیطی
موضوع	: حقوق محیط زیست
موضوع	: توسعه پایدار -- ایران -- جنبه های زیست محیطی
ه. بندی کنگره	: ۱۳۹۵ ن ۳۶/۳۵۸۵ k
رد. بندی دیوبی	: ۳۴۴/۰۴۶
سماره کتابشناسی ملی	: ۴۴۷۴۸۶۷

هرگونه تکثیر که از این کتاب بدون اجازه پدیدآورنده، یا ناشر خلاف قانون، شرع و اخلاق است. راز: تخلف را به دفتر مرکزی «مجد» گزارش فرمایید.

نقش صندوق جهانی بیمه محیط زیست در توسعه پایدار

مؤلفان: راضیه قربانی / دکتر علی پورقصاب امیری

انتشارات مجد

چاپ اول: ۱۳۹۶ تعداد: ۵۰۰ نسخه

حق چاپ محفوظ و منحصراً «مجد» است.

دفتر مرکزی مجید:

تهران، میدان انقلاب تقاطع خیابان منیری جاوید و شهید راندامری، پلاک ۵۷ طبقه پنجم

تلفن و دورنگار: ۶۶۴۹۵۰۳۴ - ۶۶۴۱۲۰۷۸ - ۶۶۶۳۸۱۱

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۷۳۶-۱

ISBN: 978-600-193-736-1

شعبه فروردین: خیابان ۱۲ فروردین، مقابل تعزیرات، پلاک ۲۸۳، طبقه دوم تلفن: ۶۶۴۹۱۱

شعبه اردیبهشت: خیابان اردیبهشت (منیری جاوید)، تقاطع شهدای ژاندارمری، پلاک ۵۹ تلفن: ۶۶۴۸۶۸۷۴

www.majdlaw.ir

E-mail: majdlaw92@gmail.com

سیستم اشتراک پذیری «مجد»:

ارسال پیامک حاوی نام و نام خانوادگی و شغل (در صورت تمایل) به شماره ۰۲۱۶۶۴۹۰۹۹۸ فصلنامه حقوقی مجد با ارائه مقالات اساتید میرز حقوق کشور بطور منظم منتشر می شود.

فهرست مطالب

۱۳	پیشگفتار
۱۷	مقدمه
۲۷	فصل اول: کلیات
۲۷	بخش اول: بیمه
۲۷	مقدمه
۲۸	گفتار اول: تعریف واژه بیمه
۲۸	بند اول: تعریف بیمه
۲۸	بند دوم: تعریف صنعت بیمه
۲۹	گفتار دوم: تقسیم بندی انواع بیمه
۲۹	بند اول: بیمه های اجباری (اجباری)
۲۹	بند دوم: بیمه های بازرگانی (اختیاری)
۳۱	گفتار سوم: تاریخچه بیمه
۳۲	بند اول: تاریخچه بیمه
۳۴	بند دوم: جایگاه صنعت بیمه در نظام اقتصادی اسلامی
۳۶	بخش دوم: محیط زیست
۳۶	مقدمه
۳۶	گفتار اول: تعریف محیط زیست
۳۶	بند اول: تعریف اصطلاحی محیط زیست
۳۸	گفتار دوم: انواع محیط زیست
۳۹	بند اول: محیط طبیعی
۴۰	بند دوم: محیط مصنوعی یا انسان ساخت
۴۱	بند سوم: آلودگی محیط زیست
۴۲	بند چهارم: سلامتی و بهداشت محیط
۴۳	گفتار سوم: تعریف علمی آلودگی محیط زیست
۴۳	بند اول: تعریف حقوقی از آلودگی محیط زیست
۴۴	بند دوم: منبع آلودگی
۴۴	بند سوم: انواع آلودگی
۴۵	بند چهارم: جرم زیست محیطی
۵۰	گفتار چهارم: عناصر تشکیل دهنده جرم زیست محیطی

۵۲	بند اول: جرم آلودگی محیط زیست در حقوق داخلی
۵۳	بند دوم: تخریب منابع (محیط زیست) طبیعی
۵۵	بند سوم: آلودگی ناشی از زباله و نخاله
۵۷	بند چهارم: راه‌های پاسخ به جرایم زیست‌محیطی
۵۸	گفتار پنجم: مدیریت بین‌المللی محیط زیست
۶۰	بند اول: اصول
۶۲	بند دوم: استانداردهای ملی محیط زیست
۶۵	بخش سوم: محیط زیست و توسعه پایدار
۶۵	مقدمه: تعریف محیط زیست
۶۵	بند اول: تعریف حقوق بین‌الملل محیط زیست
۶۶	بند اول: تعاریف و مفاهیم توسعه پایدار
۶۷	۱. تعریف توسعه پایدار
۷۰	۲. مفاهیم پایداری، توسعه پایدار
۷۱	۳. توسعه پایدار زیست‌محیطی
۷۲	۴. توسعه پایدار اقتصادی
۷۶	۵. توسعه پایدار اجتماعی
۷۸	۶. توسعه پایدار فرهنگی
۷۹	۷. توسعه پایدار سیاسی
۸۲	بخش چهارم: صندوق بین‌المللی
۸۲	گفتار اول: سازمان و تشکیلات صندوق بین‌المللی محیط زیست
۸۲	بند اول: اساسنامه صندوق و ماهیت حقوقی آن
۸۳	بند دوم: ماهیت حقوقی صندوق
۸۵	بند سوم: اهداف صندوق
۸۵	بند چهارم: وظایف صندوق
۸۵	۱. وظیفه تنظیم سیاستهای حفظ زیست محیطی
۸۶	۲. وظیفه کاهش آلودگی‌های زیست محیطی
۸۶	بند پنجم: عضویت در صندوق
۸۷	گفتار دوم: ارکان صندوق
۸۷	بند اول: ارکان اصلی
۸۷	الف: هیئت رئیسه
۸۸	ب: هیئت اجرایی
۸۹	ج: مدیرعامل صندوق و کارکنان
۹۰	د: ادارات و دوائر صندوق

۹۳	فصل دوم: محیط زیست
۹۳	بخش اول: نقش محیط زیست در توسعه پایدار
۹۳	گفتار اول: تفاوت اصول و مفاهیم
۹۴	گفتار دوم: اصول حقوق بین الملل محیط زیست مرتبط با توسعه پایدار
۹۴	بند اول: اصل حاکمیت بر منابع طبیعی
	بند دوم: اصل تعهد به همکاری، اطلاع رسانی و کمک در مواقع
۹۶	اضطراری زیست محیطی
۹۸	بند سوم: اصل حمایت و حفاظت از محیط زیست
۱۰۰	بند چهارم: اصل جلوگیری
۱۰۲	بند پنجم: اصل احتیاطی
۱۰۳	بند ششم: اصل الزام به پرداخت غرامت توسط آلوده کننده محیط زیست
۱۰۴	گفتار سوم: مفاهیم حقوق بین الملل محیط زیست مرتبط با توسعه پایدار
۱۰۴	بند اول: مفهوم مشترک بشریت
۱۰۶	بند دوم: مفهوم حقوق سالیانه آینده
۱۰۶	بند سوم: اصل مسئولیت های مشترک اما متفاوت
۱۱۰	گفتار چهارم: تعهد به حفظ محیط زیست و ارتباط آن با توسعه پایدار
۱۱۰	بند اول: مفهوم و جایگاه حقوق توسعه پایدار
۱۱۲	بند دوم: چهار اصل پایداری تسخیل شده حقوق توسعه پایدار
۱۱۳	بند سوم: حق انسان بر محیط زیست و توسعه پایدار
۱۱۵	الف: حق بر محیط زیست و حق دستیابی به آب سالم
۱۱۶	ب: حق بر محیط زیست و حق دستیابی به آب سالم
۱۱۷	بند چهارم: رابطه حفاظت از محیط زیست و توسعه پایدار
۱۲۱	بند پنجم: رابطه بین توسعه پایدار و محیط زیست
۱۲۴	بند ششم: رابطه محیط زیست و توسعه پایدار در اسناد بین المللی
۱۲۴	۱. منشور سازمان ملل متحد
۱۲۵	۲. اعلامیه جهانی حقوق بشر
۱۲۵	۳. اسناد محیط زیستی
۱۲۵	الف: منشور جهانی طبیعت (سال ۱۹۸۲)
۱۲۵	ب: اعلامیه استکهلم
	بخش چهارم: مبانی و اصول توسعه پایدار زیست محیطی در قانون اساسی جمهوری
۱۲۷	اسلامی ایران
۱۲۷	مقدمه
۱۲۸	گفتار اول: نسبت مبانی توسعه پایدار با قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

۱۲۸.....	بند اول: انصاف.....
۱۳۱.....	بند دوم: پایداری محیط زیست.....
۱۳۲.....	بند سوم: حق بر محیط زیست سالم.....
	گفتار دوم: نسبت مهمترین اصول توسعه پایدار زیست محیطی با قانون اساسی
۱۳۴.....	جمهوری اسلامی ایران.....
۱۳۴.....	بند اول: اصل همکاری.....
۱۳۵.....	بند دوم: اصل حمایت و حفاظت از محیط زیست.....
۱۳۶.....	بند سوم: اصل پیشگیری.....
۱۳۷.....	بند چهارم: اصل ارزیابی.....
۱۳۸.....	بند پنجم: اصل احتیاط.....
۱۳۸.....	بند ششم: اصل آلوده کننده؛ پرداخت کننده یا اصل آلوده کننده باید بپردازد.....
۱۳۹.....	بند هفتم: اصل سبب مشترک اما متفاوت.....
۱۴۰.....	بند هشتم: اصل اطلاع رسانی.....
۱۴۱.....	بند نهم: اصل آموزش همگانی و آگاهی دهی عمومی.....
۱۴۲.....	بند دهم: اصل مشارکت عمومی.....
۱۴۵.....	بخش پنجم: ارتباط حقوق بشر، محیط زیست و بررسی تحولات آن.....
۱۴۵.....	گفتار اول: پیوند حقوق بشر و محیط زیست.....
۱۴۵.....	بند نخست: حق حیات و محیط زیست.....
۱۴۶.....	بند دوم: نابرابری و تخریب محیط زیست.....
۱۴۹.....	بند سوم: مفهوم و جایگاه حقوق زیست محیطی.....
۱۵۰.....	بند چهارم: حقوق زیست محیطی به مثابه نسل سوم حقوق بشر.....
۱۵۲.....	گفتار دوم: حقوق زیست محیطی در متون و اسناد.....
۱۵۲.....	بند نخست: اسناد و رویه‌های ملی.....
۱۵۲.....	۱. قوانین اساسی.....
۱۵۴.....	۲. قوانین عادی.....
۱۵۵.....	۳. آراء دادگاه‌ها.....
۱۵۶.....	بند دوم: در اسناد حقوق بشری.....
۱۵۶.....	۱. اعلامیه جهانی حقوق بشر.....
۱۵۷.....	۲. میثاقین.....
۱۵۷.....	۳. پیش نویس اعلامیه ۱۹۹۴.....
۱۵۷.....	۴. قطعنامه ۲۰۰۳ کمیسیون حقوق بشر.....
۱۵۸.....	۵. اسناد منطقه‌ای.....
۱۵۸.....	۱-۵. کنوانسیون اروپایی حقوق بشر.....

۱۵۸.....	۲-۵. منشور آفریقایی حقوق بشر
۱۵۹.....	۳-۵. کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر
۱۵۹.....	۴-۵. کنوانسیون آرهوس
۱۶۰.....	بند سوم: اسناد فراملی
۱۶۰.....	۱. اعلامیه استکهلم
۱۶۳.....	۲. منشور جهانی طبیعت
۱۶۴.....	۳. اعلامیه ريو

فصل سوم: صندوق تسهیلات جهانی محیط زیست

۱۶۷.....	۱. مقدمه
۱۶۷.....	۲. ساختار صندوق تسهیلات جهانی محیط زیست
۱۶۸.....	گفتار سوم: مشارکت ملی، صلاحیت و هماهنگی
۱۷۰.....	گفتار چهارم: پروژه‌های صندوق تسهیلات جهانی محیط زیست
۱۷۱.....	گفتار پنجم: اولویت‌های استراتژیک صندوق تسهیلات جهانی محیط زیست
۱۷۳.....	۱. صلاحیت پروژه و اولویت‌های صندوق تسهیلات جهانی محیط زیست
۱۷۳.....	گفتار ششم: چارچوب برنامه‌ریزی صندوق: نقاط قانونی، برنامه‌های عملیاتی و اولویت‌های استراتژیک صندوق
۱۷۵.....	بند نخست: نقاط قانونی
۱۷۵.....	بند دوم: برنامه‌های عملیاتی
۱۷۵.....	بند سوم: اولویت‌های راهبردی در مرحله اجرای صندوق تسهیلات جهانی محیط زیست
۱۷۶.....	۲. چرخه‌ی پروژه صندوق تسهیلات جهانی محیط زیست
۱۷۸.....	بند نخست: پروژه‌های بزرگ
۱۸۰.....	بند دوم: پروژه‌های متوسط
۱۸۰.....	بند سوم: فعالیت‌های توانمندکننده
۱۸۱.....	بند چهارم: پروژه‌های با کمک مالی کم
۱۸۱.....	گفتار هشتم: قلمرو مجموعه‌ی پروژه‌ی صندوق و حوزه‌ی مسئولیت در میان نهادهای صندوق تسهیلات جهانی محیط زیست
۱۸۱.....	گفتار نهم: برنامه محیط زیست ملل متحد به عنوان یک نهاد اعمال‌کننده صندوق تسهیلات جهانی محیط زیست
۱۸۲.....	گفتار دهم: هیئت مشورتی فنی و علمی صندوق تسهیلات جهانی محیط زیست

۱۸۷	فصل چهارم: تاثیر صندوق بین المللی بر محیط زیست
۱۸۷	گفتار اول: تحول توجه به محیط زیست
۱۸۷	بند اول: ۱۹۵۷-۱۹۸۶
۱۹۱	بند دوم: ۱۹۸۶-۱۹۹۲
۱۹۱	۱. سند واحد
۱۹۵	۲. برنامه عمل چهارم: ۱۹۸۷-۱۹۹۳
۱۹۷	۳. رویه قضایی
۲۰۴	گفتار دوم: ادغام محیط زیست در سیاست‌های جوامع
۲۰۴	۱. اول. معاهده ماستریخت
۲۰۴	۲. محیط زیست، یکی از اولویتهای جامعه
۲۰۵	۳. سیاست در حوزه محیط زیست
۲۰۸	بند دوم: برنامه عمل پنجم
۲۱۲	بند سوم: این نام مرتبط به حرت فرامرزی پسماندها
۲۱۲	۱. ارائه کلی
۲۱۶	۲. مشکلات اجرا
۲۲۰	بند چهارم: معاهده آمستردام
۲۲۱	بند پنجم: رویه قضایی
۲۲۶	گفتار چهارم: قراردادهای چند جانبه محیط زیستی
۲۲۶	بند اول: ساختار
۲۲۶	بند دوم: قراردادهای اصلی چند جانبه محیط زیستی
۲۲۷	بند سوم: کنوانسیون مربوط به تجارت بین المللی گونه های گیاهان و جانوران وحشی در حال انقراض
۲۲۷	بند چهارم: کنوانسیون وین در مورد حفظ لایه اوزون و پروتکل Montreal در مورد موادی که لایه اوزون را از بین می‌برند
۲۲۷	بند پنجم: کنوانسیون بازل در مورد کنترل نقل و انتقال برون مرزی زباله‌های خطرناک و تخلیه آنها
۲۲۸	بند ششم: کنوانسیون مربوط به تنوع بیولوژیکی و پروتکل کارتاژینا در مورد ایمنی زیستی
۲۳۰	بند هفتم: کنوانسیون سازمان ملل در مورد تغییر آب وهوا و پروتکل کیوتو
۲۳۱	بند هشتم: کنوانسیون استکهلم در مورد آلوده کننده‌های ارگانیک
۲۳۱	بند نهم: رژیم‌های در حال ظهور
۲۳۲	گفتار پنجم: اجرای قراردادهای و حل و فصل اختلافات
۲۳۳	گفتار ششم: مقررات مربوط به تجارت در قراردادهای چندجانبه محیط زیستی

۲۳۳.....	بند اول: کنوانسیون بازل
۲۳۴.....	بند دوم: کنوانسیون مربوط به تجارت بین‌المللی گونه‌های گیاهان و جانوران در حال انقراض
۲۳۴.....	بند سوم: پروتکل مونترال
۲۳۴.....	بند چهارم: پروتکل کارتاژینا در مورد ایمنی زیستی
۲۳۶.....	گفتار هفتم: اصول اساسی حمایت زیست محیطی
۲۳۹.....	بند اول: پیشگیری
۲۴۱.....	بند دوم: احتیاط
۲۴۴.....	بند سوم: پرداخت توسط آلوده ساز
۲۴۶.....	بند چهارم: عدالت زیست محیطی و انصاف
۲۴۶.....	بند اول: عدالت زیست محیطی به طور کلی
۲۴۷.....	بند دوم: ضمانت عمومی
۲۴۹.....	نتیجه‌گیری و پیشنهاد
۲۵۰.....	فهرست منابع

پیشگفتار

امروزه در سرتاسر دنیا، اهمیت محیط زیست بر کسی پوشیده نیست. شهروندان همه کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته هر یک به نوعی در معرض پیامدهای تغییرات زیست محیطی هستند. آگاهی بخشی و اطلاع رسانی در خصوص لزوم حفظ محیط زیست نیز به اندازه کافی در رسانه های گفتاری و شنیداری و مجازی در سراسر دنیا انجام شده و روبرو تقویت می شود. اجماعی جهانی در زمینه حفظ محیط زیست و کنترل گرمایش زمین در «اترین» سطوح دولتی در میان سران کشورها شکل گرفته است که البته بدون مشاكت همه مردم و سازمانهای غیردولتی راه بجایی نخواهد برد.

در عین حال روندهای دیگری در جریان هستند که نمی توان آنها را نادیده گرفت. روندها و واقعیتهایی که انیت سانی پایدار را به مخاطره می اندازند. یکی از این روندها افزایش فاصله میان ثروا و رونندگان در جهان است بطوری که در جریان جنبش های اجتماعی دهه اول قرن بیست و نهم تحت عنوان ۹۹ درصدی ها و یک درصدی ها از این شکاف طبقاتی نام برده می شد. سدی ها اشاره به اکثریت جمعیت فقیر و فرودست جهان است و ۱ درصدی ها اشاره به تجم ثروت در دستان اقلیت بسیار کوچکی از جمعیت جهان است. این الگوی توزیع ثروت که در اکثر کشورهای دنیا که فاقد دولت رفاهی هستند قابل مشاهده است. صاحب نظران به انیش مندان سیاسی و حقوقی و اقتصادی راه های مختلفی را برای ریشه کنی فقر پیشنهاد کرده و برخی از این پیشنهادات نیز امروزه بصورت دستور کارهای جهانی در قالب برنامه های توسعه دول نظام ملل متحد در آمده و در دست اجرا هستند. اما صرف تغییر الگوهای صنعتی و تولیدی و صنعتی شدن جوامع در حال توسعه لزوما منجر به تغییر توازن میان فقر و غنا در دنیا نخواهد شد. نظام توزیع ثروت در سرتاسر جهان نیازمند اصلاح و توازن است. یکی از راههای تولید ثروت در جهان فرآیند صنعتی شدن در مقیاس ها و سطوح گوناگون متناسب با ظرفیت و زیرساخت های انسانی و طبیعی و موقعیت جغرافیایی کشورهاست. لیکن نکته مهم تر اهمیت حفظ توازن میان محیط زیست و روند صنعتی شدن است به نحوی که در نهایت ثروت تولید شده در اثر صنعتی شدن توجیه انسانی و اقتصادی و زیست محیطی داشته و قابل توجه باشد و بتواند به کاهش فقر و افزایش رفاه و امید به زندگی کمک نماید.

امروزه روشن شده است که هر الگو و روند صنعتی حتی مدرن و به اصطلاح سبز و موافق محیط زیست، نیز پیامدهای نامطلوب خویش را بر محیط زیست بشر، هر چند در مقیاس کمتر در مقایسه با سایر الگوهای صنعتی شدن، خواهد گذارد. مهم آن است که ارزیابی اولیه صحیح و امکان احراز مسئولیت زیست محیطی فراهم شود چرا که محیط زیست دنیا، یک کل یکپارچه و بهم پیوسته است. با این پیش فرض، نوشتار حاضر بر آنست تا یک سازوکار ابتکاری جهانی جهت ارزیابی پیامدهای زیست محیطی فعالیت های بشری و امکان تقویم آن به پول و احراز مسولیت بین المللی در قبال بهره برداری فرساینده را آلوده کننده از محیط زیست ارائه دهد. در این نوشتار فرض بر انسجام و کلیت واحد یکپارچه بودن محیط زیست جهان است و ساختار مورد نظر را با استفاده از ابزار مالی بیمه پرداختش کرده و اصطلاحاً نام آن را صندوق جهانی بیمه محیط زیست نام نهاده ایم. هدف از ایجاد چنین سازوکار بین المللی، فراهم آوردن زمینه لازم برای تشریک مشاعی و تقسیم مسئولیت بین المللی حفظ محیط زیست بر عهده کلیه شهروندان و دولت های جهان است به حقیقت صرف نظر از روابط قدرت و ملاحظات سیاسی و اتحاد و ائتلاف های بین المللی، همه کشورها و شهروندان جهان امروز بطور مساوی و عادلانه در حفظ محیط زیست جهان نقش دارند. لذا ما نمائندو چنانچه حق محیط زیست سالم را مخدوش نمودند در برابر آن پاسخگویی. این پاسخگویی باید دارای ابعاد حقوقی، کیفی، زیست محیطی و بویژه جبران خسارت باشد تا همه بازیگران دولتی و غیردولتی مشمول چنین رژیم حقوقی بین المللی، انگیزه داشته باشند از آن را داشته باشند. بخشی از نوشتار حاضر بر اساس حقایق موجود و ساختارهای احتمالی است که از قبل موجود هستند و بخشی از مطالب جنبه نظری و فرضی دارد که به معنی پیشنهاد یک برنامه کاری معطوف به آینده می تواند تلقی شود.

از آنجا که مطالعات آینده پژوهی جایگاه خاصی در بحث های توسعه و تحقیقات دارد و کشور عزیزمان ایران هم در این مسیر قرار دارد، لذا این نوشتار فقط در حد بضاعت محدود پژوهشی نگارندگان سعی داشته است برخی جنبه ای موضوع حاضر را با دیدگاه

۱- دکتر علی پورقصاب امیری استادیار و مدیر گروه دکترای حقوق بین الملل عمومی دانشگاه آزاد اسلامی واحد دامغان است. وی فارغ التحصیل مقطع دکترای حقوق بین الملل از دانشگاه کوبه ژاپن ۲۰۰۱ تا ۲۰۰۵ بوده و دوره تحقیقاتی فوق دکتر را در مرکز مطالعات بین المللی دانشگاه کوبه ۲۰۰۵ تا ۲۰۰۷ گذرانده است.
ایمیل: aliamiri20@yahoo.com

۲- راضیه قربانی فارغ التحصیل مقطع کارشناسی ارشد حقوق تجارت بین الملل دانشگاه آزاد اسلامی واحد دامغان است. مدرس دانشگاه

ایمیل: r_ghorbani48@yahoo.com

آینده پژوهانه مطرح سازد. پر واضح است که ادامه این بحث نیازمند پژوهش های تکمیلی است و هرگونه نظر و راهنمایی خوانندگان محترم موجب امتنان نگارندگان اثر حاضر خواهد بود.

شایسته است از جناب آقای حسینی نیک مدیر محترم انتشارات مجد که بزرگوارانه جامعه علمی و دانشجویی ایران را همواره مورد لطف و عنایت خود قرار می دهند و از جمله این اثر پژوهشی را نیز مورد حمایت قرار دادند کمال تشکر و تقدیر را بنمایم.

علی امیری

پائیز ۱۳۹۵

مقدمه

در سال‌های اخیر، سطح درک مخاطرات زیست محیطی به طور چشمگیری رشد یافته است، به نحوی که هم اکنون، دامنه‌ی وسیعی از مشکلات زیست محیطی در زمره‌ی دغدغه‌های جدی جامعه‌ی بین‌المللی قرار می‌گیرد.^۱ این مشکلات مواردی مانند آلودگی جوی،^۲ آلودگی دریایی،^۳ گرمایش جهانی،^۴ فرسایش لایه‌ی ازن،^۵ خطرات مواد اتمی و سایر مخاطر ناگهانی و گونه‌های حیات وحش در معرض خطر^۶ را در بر می‌گیرد.

چنین مشکلات از دو جهت جنبه‌ی بین‌المللی پیدا می‌کنند. اول اینکه، آلودگی تولید شده در محدوده‌ی قلمرو یک دولت در اکثر موارد بر سایر دولت‌ها تأثیر می‌گذارد. بارزترین مثال برای تأثیر فرامرزی، آلودگی، باران اسیدی^۷ می‌باشد که در نتیجه‌ی بالا رفتن مواد شیمیایی منتشر شده توسط تارخانها به جو زمین و واکنش با آب و نور خورشید، به وجود می‌آید؛ بدین ترتیب که مواد اسیدی تولید شده توسط باد، به هزاران کیلومتر دورتر برده شده و سرانجام به همراه باران بر روی زمین فرو می‌ریزد.

دوم اینکه، امروزه این امر بر همگی روبرو شده است که مشکلات زیست محیطی با تلاش‌های یک جانبه دولت‌ها حل شدنی نمی‌باشد. لذا همکاری بین دولت آلوده ساز و

۱- برای تأیید این مطلب می‌توان به این نکته اشاره کرد، که دیوان بین‌المللی عدالت ستری در جولای ۱۹۹۳ شعبه ویژه‌ای را برای موضوعات زیست محیطی تعیین نمود. برای بررسی بیشتر در این زمینه، راجع به:

R.Ranjeva, 'L'environnement, La Cour Internationale de Justice et sa Chambre Speciale Pour les Questions d'environnement', AFDI, 1994, p.433. Note also the environmental Annex (Annex IV) to the Israel-Jordan Peace Treaty, 1995 and Article 18 of the Treaty, 34 ILM, 1995, p. 43. See also Annex II on Water Related Matters.

2- Atmospheric pollution

3- Marine pollution

4- Global Warming

5- Ozone depletion

۶- درباره گونه‌های در معرض خطر انقراض برای نمونه راجع به:

M.Carwardine, The WWF Environment Handbook, London, 1990. and S.Lyster, International Wildlife Law, Cambridge, 1985.

به علاوه ن.ک: کنوانسیون ۱۹۷۳ واشنگتن راجع به تجارت بین‌المللی گونه‌های گیاهی و جانوری در حال انقراض (معروف به کنوانسیون واشنگتن یا کنوانسیون سایتس) و کنوانسیون ۱۹۹۲ تنوع گونه‌های زیستی

7- Acid rain

دولت آلوده شده^۱ ضروری می‌نمایاند. با این وجود، این مسئله در وضعیت‌هایی که تعیین دولت منشاء آلودگی، غیرممکن می‌باشد، پیچیده‌تر می‌گردد. فرسایش لایه‌ی اوزون نمونه‌ای برای چنین وضعیت‌هایی به شمار می‌رود. به عبارت دیگر جامعه‌ی جهانی هم اکنون، بر این اعتقاد است که ماهیت بین‌المللی آلودگی با در نظر گرفتن عواملی مانند حل تولید آلودگی و زیان‌های منتج از آن واکنشی بین‌المللی را اقتضاء می‌کند.

ماهیت دولت محور^۲ اصول قابل اعمال در حقوق بین‌الملل، ابتدایی‌ترین چالش مفهومی را برای حقوق بین‌الملل در زمینه‌ی مسائل زیست محیطی، ایجاد نموده است. به طور سنتی، یک دولت تنها در صورتی به خاطر خسارت وارد آمده مسئول شناخته می‌گردد. که بتوان به وضوح اثبات نمود که این خسارت ناشی از عمل متخلفانه دولت مزبور بوده است. جامعه‌ی بین‌المللی از همین رو، آهسته آهسته از چارچوب سنتی مسئولیت برای خسارت وارد شده دور گشته و به سمت یک نظام همکاری بین‌المللی سوق یافته است.^۳

توسعه‌ی این حوزه از موضوعات حقوقی، بخش وسیعی از فعالان بین‌المللی را به خود مشغول کرده است. شمار روزافزون از سازمان‌های بین‌المللی جهانی، منطقه‌ای و دوجانبه، همانند دولت‌ها که تابعان اصلی نظام حقوق بین‌المللی محسوب می‌گردند، به شکل عمیقی درگیر این مسئله می‌باشند. مجامع عمومی سازمان ملل چندین قطعنامه در مورد مسائل زیست محیطی به تصویب رسانیده و برنامه‌ی محیط زیست سازمان ملل^۴ پس از کنفرانس استکهلم^۵ ۱۹۷۲، تأسیس گشت؛ سازمانی که در سال‌های آتی به عنوان یک سازمان بین‌المللی مهم و فعال در زمینه‌ی توسعه‌ی پایدار، رهیافت کنوانسیون‌ها و اسناد حقوقی مرتبط با حفاظت از محیط زیست، ظاهر گشت. این سازه از یک شورای حکام^۶ متشکل از ۵۸ عضو منتخب مجمع عمومی سازمان ملل، برخوردار بود و مقر آن در شهر نایروبی^۷

1- Polluted state

2- State-oriented nature

۳- برای بررسی بیشتر در این خصوص رک: زمانی، سیدقاسم، «توسعه مسئولیت بین‌المللی در پرتو حقوق بین‌الملل محیط زیست» نشریه حقوقی شهر دانش، ش ۱، تابستان ۸۱

۴- برای نمونه به قطعنامه‌های ذیل مراجعه نماید:

See e.g. resolutions 2398 (XXII); 2997 (XXVII); 34/188; 35/8; 37/137; 37/250; 42/187; 44/244; 44/228; 45/212 and 47/188

5- United Nations Environment Program (UNEP)

6- Stockholm conference of 1972

7- Governing Council

8- Nairobi, Kenya

می‌باشد.^۱ برنامه‌ی محیط زیست تاکنون مسئولیت توسعه‌ی برخی از طرح‌ها مانند کنوانسیون ۱۹۸۵ وین برای حفاظت از لایه‌ی اوزون، پروتکل ۱۹۸۷ مونترال^۲ و کنوانسیون ۱۹۹۲ در مورد تنوع گونه‌های زیستی را برعهده داشته است.^۳

در سال ۱۹۹۲ یک کمیته‌ی میان سازمان ملل درگیر با این مسئله، ایجاد شد. در همان سال همکاری میان ارکان متعدد سازمان ملل درگیر با این مسئله، ایجاد شد. در همان سال کمیسیون سازمان ملل برای توسعه‌ی پایدار^۴ توسط مجمع عمومی و شورای اقتصادی اجتماعی سازمان ملل (اکوسوک)^۵، تأسیس شد. این کمیسیون که از ۵۳ عضو انتخاب شده برای یک دوره ۳ ساله توسط شورای اقتصادی اجتماعی، تشکیل یافته است؛ وظیفه

۱ - برنامه محیط زیست سازمان ملل متحد (یونپ) از ارکان فرعی مجمع عمومی سازمان ملل متحد می‌باشد که به دنبال تشکیل کنفرانس جهانی و طی قطعنامه‌ی ۳۹۹۷ در پانزدهم دسامبر ۱۹۷۲ تشکیل گردید. یونپ دارای سه رکن به شرح ذیل است:

۱- شورای حکام: که از سازمان‌های عضو برنامه تشکیل گردیده که برای مدت ۵ سال توسط مجمع عمومی سازمان ملل و براساس تقاضای آفقیایی انتخاب می‌شوند. شورای حکام سالی یکبار جلسه دارد و گزارش خود را از طریق شورای اقتصاد اجتماعی به مجمع عمومی می‌دهد و وظیفه اصلی آن ارتقای همکاری بین‌المللی برای حفظ محیط زیست و پیش‌بینی و اتخاذ روش‌هایی جهت همکاری و هماهنگی در زمینه برنامه‌های محیط زیست است.

۲- دبیرخانه: که در رأس آن یک دبیر کل قرار دارد که به پیشنهاد دبیرکل سازمان ملل متحد و تصویب مجمع عمومی برای مدت ۴ سال انتخاب می‌گردد. دبیر کل موظف است سالانه برنامه و طرح‌های کشورها را در زمینه حفاظت از محیط زیست به شورای حکام ارائه دهد (ریاست برنامه محیط زیست ریاست دبیرخانه را نیز برعهده دارد).

۳- صندوق محیط زیست: که به منظور تقویت مالی برنامه ایجاد شده. طرح‌ها و پیشنهادها را که شورای حکام داشته باشد را تأمین می‌کند. صندوق منبع مالی «فوق العاده» برنامه بوده و در مبنای کمک‌های داوطلبانه ایجاد شده است به عبارت دیگر در حقیقت منبع مالی اصلی آن از محل بودجه سازمان ملل متحد تأمین می‌شود. لازم به ذکر است که از دسامبر سال ۲۰۱۲ مجمع عمومی، برنامه محیط زیست را از یک رکن به اعضا محدود به یک رکن فراگیر متشکل از همه دولت‌های عضو ملل متحد ارتقاء داده است. (برنامه دوره‌ی ملل متحد، دی ماه ۱۳۹۱، ش ۴، انجمن ایرانی مطالعات سازمان ملل متحد). نقل از: مشهدی، علی و محمد صالح تسخیری، بایسته‌های حقوق سازمان‌های بین‌المللی، انتشارات خرسندی، چ اول، ۱۳۹۲، صص ۷۷-۷۶. همچنین برای اطلاعات بیشتر در این خصوص رکن متن قطعنامه ذیل:

GA/11332A/RES/67/213/A/67/PV.61 21 December 2012

۲- پروتکل مونترال در مورد مواد فرسایش دهنده لایه اوزون، مونترال ۱۶ سپتامبر ۱۹۸۷.

۳- برای مطالعه بیشتر می‌توانید به آدرس پایگاه اینترنتی برنامه محیط سازمان ملل مراجعه نمایید:

<http://www.unep.org/>

4- Inter-Agency committee

5- Sustainable Development

6- UN Commission on Sustainable Development

7- Economic and Social Council of the United Nations (ECOSOC)

پیگیری اهداف و مواد کنفرانس ملل متحد راجع به محیط زیست و توسعه^۱ را برعهده دارد.^۲

نهادهای بین‌المللی روش‌های نظارتی فنی متعددی را به کار می‌گیرند. این روش‌ها مواردی مثل گزارش^۳، بازرسی^۴، استانداردهای تعیین شده در معاهدات منعقد، مقررات، دستورالعمل‌ها و غیره را دربر می‌گیرد.

در سال ۱۹۹۴ توافق مبنی بر تبدیل برنامه‌ی آزمایشی سه ساله‌ی صندوق جهانی محیط زیست^۵ به یک ساز و کار مالی دائمی به منظور اعطاء کمک‌های بلا عوض و وجوه امتیازی^۶ به کشورهای در حال توسعه برای مصرف در پروژه‌های جهانی حفاظت از محیط زیست شکل گرفت.

فعالیت این صندوق بر تغییرات آب و هوایی، تخریب تنوع زیستی^۷، آلودگی آب‌های بین‌المللی و فرسایش^۸ یه‌ی ازون، متمرکز می‌باشد. مسائل مرتبط با تنزل ارزش زمین^۹

1- The United Nations Conference On Environment and Development

۲- برای کسب اطلاع از چگونگی فعالیت این کمیسیون به این آدرس اینترنتی مراجعه نمایید:

<http://sustainabledevelopment.un.org/>

۳- برای مثال، کنوانسیون ۱۹۷۴ پاریس مربوط به حفاظت از آلودگی دریایی ناشی از منابع مستقر در خشکی و همچنین کنوانسیون ۱۹۸۹ بازل در خصوص نظارت بر حمل و نقل فرامرزی فضولات خطرناک و دفع آن‌ها، به نظارت در قالب گزارش پرداخته‌اند.

۴- برای نمونه ر.ک: معاهده ۱۹۵۹ قطب جنوب، واشنگتن، ۱۹۹۱ مربوط به این معاهده در خصوص حمایت از محیط زیست. همچنین در ارتباط با کمیسیون بین‌المللی دریای صحرای نهنگ به منبع ذیل ر.ک:

See e.g. the Antarctic Treaty, 1959 and the Protocol on Environmental Protection, 1991. See, with regard to the International Whaling Commission, P. Birnie, International Regulation of Whaling, New York, 1985, p. 119

5- Global Environment Facility

این صندوق در سال ۱۹۹۱ به عنوان برنامه‌ای آزمایشی در بانک جهانی فعالیت خود را آغاز کرد. برنامه‌ی توسعه‌ی سازمان ملل، برنامه محیط زیست سازمان ملل و بانک جهانی اولین نهادهایی بودند که پروژه‌های این صندوق را به اجرا در می‌آوردند. این برنامه پس از توافق حاصله در اجلاس ۱۹۹۴ زمین در شهر ریودوژانیرو، به مؤسسه‌ای دائمی و مستقل تبدیل شد. با این وجود بانک جهانی از سال ۱۹۹۴ متولی وجوه امانی این صندوق بوده و خدمات اداری را برای آن فراهم کرده است. این صندوق بعد از متحول شدن در سال ۱۹۹۴ به مکانیسم مالی کنوانسیون سازمان ملل درباره تنوع زیستی و کنوانسیون تغییرات آب و هوایی تبدیل شده است. به علاوه پروژه‌هایی را با هدف قادر ساختن فدراسیون روسیه و کشورهای اروپای شرقی و آسیای میانه بر انجام تعهدات خود طبق پروتکل ۱۹۸۷ مونترال در مورد مواد فرسایش دهنده لایه‌ی ازون، تأمین مالی کرده است. مکانیسم مالی دو کنوانسیون بین‌المللی دیگر یعنی کنوانسیون ۲۰۰۱ استکهلم راجع به آلاینده‌های آلی پایدار و کنوانسیون ۲۰۰۳ سازمان ملل برای مبارزه با بیابان زایی، متعاقباً بر عهده این صندوق مذکور قرار گرفته است.

6- Destruction of biological diversity

7- Land-degradation

نیز در چارچوب کاری این صندوق قرار می‌گیرد.^۱ علاوه بر نهادهای نامبرده، تعداد زیادی از سازمان‌های غیردولتی^۲ نیز به موضوعات زیست محیطی می‌پردازند.

بنابر نظر برخی حقوقدانان، هم اکنون یک حق بشر بین‌المللی نسبت به محیط زیست پاک وجود دارد.^۳ پر واضح است که می‌توان شماری از حقوق عام پیش‌بینی شده در اسناد حقوق بشری مثل حق حیات^۴، حق بر استاندارد مطلوب زندگی^۵، حق بر سلامتی^۶، حق بر غذا^۷، و غیره؛ را به عنوان مواد مرتبط با حوزه حمایت از محیط زیست در نظر گرفت. با این وجود در اسناد بین‌المللی، ارجاع خاص به حق بر محیط زیست سالم^۸ به عنوان یک حق بشری با قلت و ابهام صورت گرفته است.^۹

این اصطلاح به طور عامه‌پسند و غیر فنی است که در آن کیفیت خاک و اراضی به علت استفاده ناصحیح از آنها که منتج به آثاری مثل از بین رفتن سطح خاک، پوشش گیاهی یا منابع آبی موجود می‌گردد؛ تنزل می‌یابد (فرهنگ رایگان حقوقی آنلاین بلاک، ویرایش سوم، <http://thelawdictionary.org/land-degradation/>). دانشمندان، به علت سوء مدیریت انسان در سال ۱۹۷۳ تاکنون حدود ۱۷ درصد از سطح کره زمین را با پوشش گیاهی معادل ۲ هزار میلیون هکتار زمین تنزل کرده‌اند. برآورد شده که تا سال ۲۰۲۵ میلادی، ۵۵۲ میلیون هکتار زمین کاسته شده است. به علاوه فعالیت‌های کشاورزی زیان‌بار مانند چرای بی‌رویه، شخم زدن زمین‌های آسیب‌پذیر، کوددهی بیش از حد و کانال کشی از منابع آبی بدون زهکشی مناسب، موجب تنزل ارزش ۵۵۲ میلیون هکتار زمین معادل ۳۸ درصد از کل مناطق قابل کشت زمین شده است. (دانشنامه‌ی الکترونیکی Encarta)، (مدخل World Food Supply)

۱- به منظور کسب اطلاعات بیشتر به پایگاه اینترنتی این نهاد رجوع کنید: www.gefweb.org/

2- Non-governmental organisation

۳- به منظور مطالعه‌ی چنین نظراتی منابع ذیل توصیه می‌شود.

M. Pallemarts, 'International Environmental Law from Stockholm to Rio: Back to the Future?' in *Greening International Law* (ed. P. Sands), London, 1993, pp. 1, 1; *Environment et Droits de l'Homme* (ed. P. Kilmarek), Paris, 1987; G. Alfredsson and A. Ovsiook, 'Human Rights and the Environment', 1976; Human Rights and Environmental Protection (ed. A. Cancado Trindade), 1992; D. Shelton, 'Whatever Happened in Rio to Human Rights?', 3 *Yearbook of International Environmental Law*, 1992, p. 75; Birnie and Boyle, *International Law and the Environment*, pp. 252 ff., and *Human Rights Approaches to Environmental Protection* (eds. M. Anderson and A. E. Boyle), Oxford, 1996 See also M. Dejeant-Pons and M. Pallemarts, *Human Rights and the Environment*, Council of Europe, 2002.

4- Right to life

5- Right to an adequate standard of living

6- Right to health

7- Right to food

8- Right to a clean environment

۹- برای بررسی بیشتر در این خصوص رجوع کنید: مشهدی، علی، تحول حق بر محیط زیست در حقوق عمومی، رساله دوره دکتری حقوق عمومی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، نیمسال دوم سال تحصیلی ۱۳۸۹-۹۰.

مقدمه‌ای اعلامیه‌ی پرنفوذ ۱۹۷۲ استکهلم کنفرانس سازمان ملل راجع به محیط زیست انسانی^۱، اعلام می‌دارد که محیط زیست «برای برخورداری از حقوق بنیادین بشر حتی حق حیات، ضروری می‌باشد». همچنین اصل یکم همین اعلامیه بیان نموده است که: «انسان از حقوقی بنیادین نسبت به آزادی، مساوات و شرایط مناسب زندگی در محیطی که ویژگی‌های آن زمینه‌ی زندگی باوقار و سعادت‌مندانه را تضمین کند؛ برخوردار می‌باشد...».

ماده ۲۴ منشور ۱۹۸۱ آفریقایی حقوق بشر و خلق‌ها^۲ پیش‌بینی نموده است که «تمام افراد از یک حق عمومی نسبت به محیط زیست رضایت بخش که با توسعه‌ی آن‌ها سازگار باشد برخوردار خواهند بود». ماده ۱۱ پروتکل الحاقی ۱۹۸۸ به کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر بر این مطلب اذعان دارد که: «هر فرد حق زندگی در یک محیط زیست سالم را دارد» و «تمام کشورهای عضو باید حمایت، حفاظت و بهبود محیط زیست را ارتقاء بخشند»^۳ ماده ۲۹ کنوانسیون ۱۹۸۹ حقوق کودک^۴ به طور صریح بر لزوم معطوف کردن آموزش کودکان به سوی «ایجاد احترام نسبت به محیط زیست طبیعی» تأکید نموده است.

متن نهایی نشست ۱۹۸۹ صوفیه کنفرانس امنیت و همکاری اروپا در مورد محیط زیست^۵، مجدداً بر احترام به حقوق افراد، دولت‌ها و سازمان‌های درگیر با محیط زیست نسبت به ابراز آزادانه‌ی دیدگاه‌های خود، همکاری با سایرین، و گردهمایی صلح آمیز با هدف کسب و انتشار اطلاعات مرتبط و شرکت در برنامه‌های عمومی راجع به مباحث زیست محیطی، تأکید نمود.

به علاوه کنوانسیون ۱۹۹۱ مربوط به ارزیابی آثار فرامرزی زیست محیطی^۶، از کشورها تقاضا می‌نماید که نسبت به ایجاد یک آیین ارزیابی اثرات زیست محیطی^۶ که در برخی مواقع شرکت عموم را اجازه بدهد، اقدام نمایند.

1- Stockholm Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, June, 16, 1972

2- 1981 African Charter of Human and Peoples' Rights.

3- The 1989 convention on the Rights of the Child.

4- Conference on Security and Co-operation in Europe (CSCE), Sofia 1989.

5- Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context, Espoo, Finland, 1991.

6- Environmental impact assessment